

SARA ZETTERLUND I SKOG – AVRÄTTAD 1860

Sara Zetterlund i Skog dödar sin man. Avrättas.....	1
Ett olyckligt äktenskap.....	1
Sockenstämma 1852.....	1
Socknen sätter Pehr Zetterlund på gästning och bygger stuga åt Sara och barnen.....	2
Pehr stämmer sin hustru till tinget för horsbrott och äktenskapsskillnad.....	2
I Saras stuga i Gallsäter och hos Pehr i grannbyn Dahla 22-24 december 1859.....	2
Pehrs sista timmar i livet.....	3
Sara får dödsbudet; hennes stuga undersöks.....	3
Pehrs kropp obduceras i Skogs sockenstuga. Hustru Sara tvingas närvara.....	4
Sara häktas.....	4
Arsenik hittas.....	4
Sara Zetterlund döms till döden. Anders Nordlund frias.....	5
Sara söker nåd. Nådeansökan avslås. Dödsdagen närmar sig.....	5
Avrättningen förbereds och verkställs.....	6
Den 14 november på morgonen vid Kallbäcken.....	6
Sara går modig och tröstefull till stupstocken.....	6
Efterskrift.....	7
Hur gick det för barnen?.....	7

SARA ZETTERLUND I SKOG DÖDAR SIN MAN. AVRÄTTAS

”En granisqwist skyldde blott ofullkomligt de färska spåren af hwad som föregått för den sig nu närmande delinqwenten. Enkan Sara Zetterlund från Skog och Gallsäter, syntes nu vid landsvägen, efter att medföljande pastor från hennes hemort¹ haffwa affsjungit sin egen likpsalm, lemna åkdonet och med säkra steg gå sin dystra bestämmelse till mötes. Hennes utseende, de blickar som hon kastade på de kringstående vittnade om en stor själsnärvaro. Wid spetsgården emottogs hon af fångpredikanten. Hon sjöng ännu wid grafwens brädd några stropher ur den nyss affsjungna dödpsalmen och knäföll derefter wid dödsbrädet. Wid förbindandet af ögonen märkte hon att en af henne wid utträdet ur häktet lånad svart sidenhalsduk begagnades till att knytas för ögonen, hwarför hon för sista gången upphof sin röst, ändrade misstaget med de orden: ”Nej inte den, utan den här, hwarvid hon framräckte sin egen halsduk. Utan biträde nedlade hon derefter sin hals på den kantiga stupstocken och i ett nu war hon förflyttad in i ewigheten.”

Så står att läsa i en artikel i tidningen Sundsvalls-Posten den 15 november 1860 om tvenne avrättningar vid Källbäcken i Hässjö på gränsen mellan Ångermanland och Medelpad den 14 november. De livdömda, som var annan skrivning för dödsdömda, var en dräng vid namn Jonas Jonsson från Björna för att han med yxa slagit ihjäl och rånat en 11-årig gosse och änkan Sara Zetterlund från Gallsäter i Skog för att ha förgiftat sin man, förre torparen Pehr Zetterlund i Dahla, Skog. Först klockan 9 på morgonen halshöggs Jon Jonsson och strax därpå - någon gång emellan ½10 och 10 - Sara Zetterlund från Gallsäter. En dystert och makaber händelse som jag återkommer till. Först dock något om hennes liv och leverne fram till hennes dödsdag

Tre tidningsartiklar om händelsen är kända. Sundsvalls-Posten den 15 november (ovan och sida 6), ögonvittnesskildring i Sundsvalls Tidning den 11 september 1935 samt en mera övergripande artikel av mig i tidningen Västernorrlands Allehanda den 24 december 1987. Utifrån nu i landsarkivet funna, tidigare inte kända dokument är mer att berätta om hur den dåtida, grymma rättsskipningen tillämpades och inte minst om med vilken styrka och gudstro Sara Zetterlund mötte döden. Sara dömdes hårt såväl för brottet som för sitt leverne av såväl domstolen som av folket i bygden och det senare inte minst av socknens präst i yttranden om henne på begäran av Nora häradsrätt. Däremot förteg han i stort sett allt det klandervärda hennes man gjort henne och barnen. Sålunda skriver komminister Georg Lindberg i Skogs församling den 30 januari 1860 inför den första rättegången den 1 februari 1860² om Sara: ”*Fräckt lättsinnig, samt noterad för den liderligaste skörlefnad.*” Om Pehr skriver han den 28 februari 1860³ på begäran av likaså häradsrätten ett snällare yttrande ur vilket här noteras ”*att han var klen i kristendoms kunskap, inte deltagit i nattvarden de senaste tio åren, att han var ärlig och inte under de sista 8 åren levt med sin hustru Sara Nordin*” och så avslutar Lindberg ”*hvilka i äktenskap förenades den 29 april 1848 sedan vilken tid, den oenighet, som till äfventyrs ha framkallats af hustruns utsväfningar såväl före som efter ingåendet af samma äktenskap, grundlagt det hat som satt den sednare i stånd att utföra sitt rysliga dåd*”. Prästmannen nämner ingenting om hur Pehr grovt misskött sin familj redan före 1852 då han var kallad till sockenstämman om vilket berättas här nedan. Lindberg kände väl till förhållandet eftersom han skrev sockenstämmaprotokollet ifråga⁴. Det syns följaktligen vara hustru Sara som skulle sättas åt!

Ett olyckligt äktenskap

Den 29 april 1848 gifter sig - som framgått av ovan anført - i Skog torparen Pehr Zetterlund i Gallsäter, 56 år, med pigan Sara Nordin från Roted i Ullånger, 27 år. Pehr var född i Gallsäter den 1 februari 1792 och Sara av ogift mor i Körning, Nordingrå den 11 december 1820. Med sig i äktenskapet hade Sara dottern Brita Cajsa, 3 år och sonen Lars Johannes, 4 månader; båda födda i som det hette oäkta säng; alltså modern ogift. Sonen dör 1854. Då hade makarna 1851 fått sonen Petrus (Pehr). Förhållandet mellan makarna var inte det bästa. 1852 flyttade de ifrån varandra. Den 11 april 1859 föder Sara en son som får namnet Erik August. Han är antecknad som hennes fast född inom äktenskapet eftersom makarna ännu var gifta fast inte sammanboende. Förhösten stämmer Pehr sin hustru till tinget i Nora för horsbrott och begär han samtidigt skilsmässa. Innan tingsförhandling händer mycket som visar hur svårt makarna har det och främst då Sara, som har att på egen hand försörja sig och barnen. Sockenstämma kallas att sammanträda för att söka lösa familjens levnadssituation.

Sockenstämma 1852

Det är den 27 november 1852. Talet om makarna Zetterlunds bråkiga äktenskap hade länge varit i bygden och nu formellt genom anmälan nått kyrka och sockenstämma, varför nu kallats till sammanträde i Skogs sockenstuga på

¹ Det bör ha varit den tidigare här nämnde komministern Georg Lindberg. Rörande skyldighet för församlingspräst och fångpredikant vid berört fängelse gällde från långt före 1723 då prästerskapet klagade till formellt den 12 oktober 1860 då Karl XV införde nytt reglemente att det ålag präst i den församling den dödsdömda var skriven att i kristelig anda förbereda fången och ledsaga denne fram till stupstocken. Det nya - som gällde sedan en månad tillbaka och föga troligt känt här i Skog i vart fall - innebar att länsstyrelsen kunde mot särskilt arvode och kostnadstäckning förordna fångpredikant. Här syns de båda regelverken ha använts och om så vände Lindberg åter till Skog när han nått spetsgården.

² Landsarkivet, Härnösand. Nora tingslags lagtima vinterting 1860, dombok A1a:45 (lagtima = ordinarie ting).

³ Landsarkivet, Härnösand. Nora tingslags dombok A1b:6 över urtima ting (urtima ting = extrainkallat ting).

⁴ Landsarkivet, Härnösand Skogs församling i Västernorrland. Sockenstämmaprotokoll K1:2.

kyrkvallen efter högmässan för att försöka få ordning på makarna Zetterlunds tillvaro och särskilt då på Pehrs sätt att vara gentemot hustru och barn. Han var kallad i särskild ordning och hade inställt sig. Protokollet berättar:

”Efter det åtskillige klagomål ingått öfver det förhållande, som eger rum emellan Torparen P. Zetterlund i Gallsäter och dess hustru i Gallsäter, så ock då särskildt anmält blifvit, hurusom Zetterlund, hvilken, oakadt arbetsförtjenster såväl under förliden vinter, sistlidne sommar som denna höst af honom uppburits, icke egna- de sin hustru och sina barn någon den minsta omsorg, utan äfven numera öfvergifvit sitt hem och sedan någon tid haft sin bostad hos för stöld straffade Inhysesmannen Johan Nilsson i ofvannämnda by; hade Socknestäm- man efter pålysning, äfven till föremål att närmare utröna huruvida sådane klagomål vore med sanna förhål- landet enliga, hvarjemte man ansett sig böra gå i författning om (vid sammanträdet ej närvarande) hustru Zetterlunds och dess barns försörjande.

Socknemännen härom tillspordes, icke allenast vitsordade till alla delar dessa förhållanden utan förklarade til- lika enhälligt närvarande P. Zetterlund dess (sin) harm öfver hans omänskliga känslolöshet för de sina. Lik- wäl och som föreställningen i denna och redan förut visat sig helt och hållet overksamma under det Zetterlund – tid efter annan – dels från sitt hus bevisligen bortfört och förskingrat största delen af dess och sin hustrus lösöre och husgeråd, dels ock förfarit de handlingar som angå utarrenderingen av dess torplägenhet m.m. och hvaraf Zetterlund icke unnat sina barn det allra minsta till kläder och underhåll; ty ville, i likhet med Zetter- lunds hustru, alla i Sockenstämman, till ett talrikt tal församlade, enhälligt och med en röst hafva till pastoratet anmält sin önskan det måtte förmyndare för nämnde Zetterlund ofördröjligen varda förordnad, och hvarom det uppdrogs åt nämndemannen Eric Edström i Dahla, att vid nästa lagtima ting i vederbörlig ordning förfara.”

Socknen sätter Pehr Zetterlund på gästning och bygger stuga åt hustru Sara och barnen

Närpå fem år förflyter. Inget står att läsa om makarna Zetterlund i vare sig kyrkoförsamlingens böcker eller i socknens protokoll. Först den 5 juli 1857⁵ sammanträder sockenstämman med anledning av att den under dem lydande socknenämnden hänskjutit frågan till dem att besluta om vad göra med Pehr Zetterlunds och hustru Saras torplägenhet i Gallsäter och familjens underhåll. Stämman beslutade direkt att sätta honom på gästning som innebar, att han som utblottat så kallat fattighjon fick lov att i viss turordning gå från gård till gård att få föda och husrum. Tiden kunde vara olika lång beroende på berörda hemmans storlek. Skulle ”på sockna gående” bli ur stånd att själv förflytta sig ålåg det avlämnande ”hjonhållare” att frakta hjonet, till nästa gård i turordningslistan.

Hustru Sara föreslog att en stugbyggnad skulle uppföras åt henne och barnen med villkor att – som det står – för- samlingen får tillgodoräkna sig inkomsten av makarnas torplägenhet till dess kostnaderna för stugbyggnaden är täckta. Framställan bifölls och i linje därmed beslutades att torpet ifråga under fem års tid skulle utarrenderas. Hemmansägaren Jon Jonsson i Gallsäter bjöd 10 riksdaler banco i årligt arrende vilket bud antogs och bestämdes, att det ålåg honom att väl sköta torpet ifråga under arrendetiden och att utan ersättning återlämna det till makarna Zetterlund efter arrendetiden. **Jon Jonsson upplät på sitt norra hemmansskifte, på den så kallade Tullen⁶, 25 kvadratalnar (= 90 kvadratmeter) mark** till gårdstomt för den blivande stugbyggnaden åt Sara Zetterlund, jäm- te väg från landsvägen att utan kostnad för henne under hennes livstid bebo och nyttja, mot att han årligen får hämta den gödsel som vid hennes stuga kan bli. Hon fick också rätt hämta nödig vedbrand på hans skog om inte lämplig fanns på torpets mark. En som synes hygglig man. Till sist beslutade sockenstämman att med det snaraste genom gångled⁷ gå i författning om att inköpa eller bygga en stuga åt hustru Zetterlund.

Pehr stämmer sin hustru till tinget för horsbrott och begär äktenskapsskillnad

Tiden går – misshälligheterna makarna emellan består. Den 10 augusti 1859 är Pehr i Bjärträ och får hjälp med att skriva stämningens ansökan i enlighet med som sägs i rubriken. Han har innan dess - den 25 juni - varit hos kommi- nister Lindberg i Skog och fått intyg på att han inte är far (hur nu prästen kunde styrka det!) till den pojke – Erik August - som Sara födde den 11 april. Den 20 augusti fick Sara stämningen uppläst för sig av fjärdingsman Erik Edström i Dahla, biträdd av garvaren S. Hedberg i Gallsäter. Stämningen inlämnades till häradsrätten i Nora att behandlas vid tinget som skulle börja den 13 september. Uptogs till behandling där men bordlades.

I Saras stuga i Gallsäter och hos Pehr i grannbyn Dahla den 22-24 december 1859

Julvecka. Sara har den 22 tidigt på dagen gjort iordning en rågrödsdeg när Pehr på förmiddagen kommer på be- sök. Han bodde då i grannbyn Dahla och hade varit ute i bygden för att bland annat inför julhelgen driva in en penningfordran av båtsman Klockars hustru. Om det som tilldrog sig i Saras stuga den dagen och om bakomva- rande orsaker berättar rättegångsprotokollen.⁸ Här aktuellt avsnitt, som det står skrivet:

⁵ Landsarkivet, Härnösand. Skogs sockenstämmoprotokoll K1:2.

⁶ Var låg då Tullen med i sinom tid Saras stuga? Framlidna Karl Sjölander i Yttered och Olle Nilsson i Gallsäter har berättat att det är det odlingsland ut mot Lövsjön man ser strax norr om gamla landsvägen. Idag är där några fritidshus.

⁷ Gångled innebar att utan ekonomisk ersättning utföra arbete. Desto större hemman, oftast desto flera s.k. dagsverken.

⁸ Riksarkivet, Stockholm. Svea hovrätts arkiv. Huvudarkivet BIIIb 2:14, sida 88-97. Landsarkivet, Härnösand. Nora tingsrätts dombok A1:6b över extra ting 28 februari 1860. Nora tingsrätts vättings dombok A1a:45.

”som Sara Zetterlund frivilligt bekänt och uppgifwet, att sedan osämja i äktenskapet emellan henne och mannen under en längre tid varit rådande, hwilken äfwen haft till följd att de flyttat ifrån warandra; Sara Zetterlund, fattat afsky för mannen och närt önsknningar att blifwa från honom fri, i sådan sinnesstämning för ungefär ett år tillbaka, medan hon var i arbete vid Sandö glasbruk, derstädes förskaffat sig ett pulver, som hon trodde innehålla gifter och om wars verkande egenskap hon efter anställda försök till utrönande deraf omsider kommit till den föreställning, att giftet skulle, om det bibringades mannen, wäl icke omedelbart förorsaka hans död, men medföra en avtyning i helsa och krafter, som kunde förkorta hans lif; att den 22 december sistlidna år på förmiddagen, då mannen besökt henne i den wid Gallsäter bebodda stugan och derwid wisat sig obenägen att ingå på hennes förslag att han skulle nedlägga det af honom emot henne anställda åtal om horbrott, fattat beslut att bibringa honom giftet och för sådant ändamål, medan mannen war qwar hos henne, blandat något af omförmälda pulver uti en del af redan tillredd deg, deraf greddat ett bröd och öfwerlemnad detsamma åt mannen, hwilken dermed strax derpå aflägsnat sig, samt att Sara Zetterlund följande dag den 23 nämnda Decem-ber efter erhållen underrättelse, att mannen nyss förut i sitt hemwist i Dahla hastigt aflidit, förskräckt heröf- wer, framtaget det återstående pulvret tillika med något af samma ämne tillredd rättmos; hwilket allt hon haft i ett papperskonvolut undangömt bakom ett panelbräde i förstugan, samt bortkastat detsamma å den snöbetäckta marken bakom byggningen.”

Pehrs sista timmar i livet

Vi förflyttar oss bakåt i tiden till den 22 december på eftermiddagen då Pehr kommer hem till den gård i Dahla, där han bor som inhyes i ett rum. Gårdsägaren Erik Ersson, hans syster Magdalena Ersdotter och brodern Johan Ersson berättar samstämt för länsman Lené⁹, att Pehr kom åter till gården vid 14-tiden varvid Magdalena frågade honom om han besökt sin hustru, vilket Pehr sade sig ha gjort och på ytterligare fråga till honom om han erhållit någon förplägning av henne svarat *”Jo, jag fick en betta af henne”*. Varför denna fråga av Magdalena Ersdotter? Anade hon något, slumpade sig det bara så eller är det en efterhandsberättelse? Med betta torde menas att han fick något att smaka. Det visade sig med facit i hand ha varit en nybakad rågbulle.

Nåväl, kort efter relaterat samtal hade Zetterlund, frisk och sund, i sällskap med Erik Ersson *”begifvit sig, den förre försedd med en mindre vedsåg och den sednare med häst och stöttingar¹⁰, till den närbelägna skogen för att henta ved-bränsle. Komna ett stycke in i skogen hade Zetterlund och Erik Ersson farit åt olika håll och der ej vidare träffat warandra. Som Zetterlunds hemkomst ovanligt länge fördröjdes var Erik Ersson, hvilken anade att någon olycka träffat Zetterlund, i begrepp att gå och uppsöka honom, då han kommer vandrande utan kälke och ved förmälände¹¹ att han i skogen blifwit mycket sjuk och beswårads af swåra kräkningar, samt förmodade han att detta illamående härleddes sig från hans oförsigtighet att efter skiljmessan från Erik Ersson, utaf den af hustrun erhållna lilla rågbullen förtärt några tuggor, hwilka smakade mycket bäska samt yttrade wisst gaf hon mig något styggtvg.”* Kräkningarna fortsatte, värk i bröstet och maggro- pen likaså. Klockan vid pass tio på kvällen gick Pehr, åtföljd av Erik Ersson, till sitt rum och lade sig. Erik gjorde upp eld och lämnade honom. Klockan tre på natten mot den 23 december går Johan Ersson in i Zetterlunds rum och frågar honom hur han mår och om han vill ha eld uppgjord. Pehr säger att han varit mycket sjuk och att han ännu på någon stund inte behöver någon eld. Efter två timmar går Johan tillbaka och finner då honom död.

Sara får dödsbudet; hennes stuga undersöks

Det är nu tidigt på morgonen den 23 december. Fjärdingsman Edström i Dahla kallas till Erik Erssons gård. Som vittne tar fjärdingsmannen med sig bonden Nils Dahlberg i samma by. Denne berättar under ed vid tinget i Herrskogs gästgiveri den 28 februari 1860 att de funnit Pehr liggande död i sin säng med uppkastningar på golvet. Gårdsfolket talar om förgiftning och tar fram ur en låda den bulle Pehr fått av sin hustru.

”Fjärsman” och Dahlberg beger sig till Saras stuga i Gallsäter med besked om att Pehr hastigt avlidit i Dahla. Dahlberg berättar *”att hon först blifwit handfallen och sett bestört ut till en början, men snart repat mod och underrättad om hans yttrande och misstankar om att hon gifvit honom något skadligt med uti den erhållna rågbullen, låtsas okunnighet derom med bestridande att hon gifvit mannen sådan bulle andragande sig ha tandvärk.”*

Utan datum angivet när, men troligen den 23 december för länsman Lené noterar i sitt den 24 december daterade brev till landshövding Gynther i Härnösand med begäran om obduktion av Pehr Zetterlunds kropp att han upplysningsvis hört Sara Zetterlund. Med honom som vittne var Jonas Bysted. Denne berättade senare under ed vid tinget den 28 februari, att när länsman Lené talade med Sara i hennes stuga och därvid frågade henne om hon använt gift *”låtåt förstå att den mot henne gjorda misstanken om vållande till mannens död var ogrundad.”* Lené beslutade direkt att omgående låta undersöka stugans alla *”vinklar och vrår”* och uppmanade Sara att hjälpa till, varvid hon sade sig inte ha tid. Efter sträng tillsägelse deltog hon dock. Inget gift hittades, men det konstaterades, att hon nyligen bakat. Det här relaterade tilldrog sig som sagts ovan den 23 december, eller möjligen tidigt på jul-aftonen 1859. Sara var som framgår misstänkt, **men inte häktad.**

⁹ Han bodde i Nordvik och var expeditionsfogde och länsman.

¹⁰ stötting är kraftigt byggd kälke att frakta timmer på.

¹¹ förmälände likamed berättade.

Pehrs kropp obduceras i Skogs sockenstuga. Hustru Sara tvingas närvara

Snabb handläggning av länsstyrelsen med förordnande av obducent. **Redan den 3 januari 1860** påbörjades obduktionen. Enligt Jonas Bystedts vittnesmål vid tinget den 28 februari *"hade hustru Zetterlund inställd av Lené att vara med vid liköppningen icke låtit undfalla sig någon rörelse."* Vilken grymt sätt söka få den misstänkta Sara att blotta sig. Inget notering om att Sara var närvarande och om så hur länge finns i det annars mycket detaljrika protokollet över obduktionen som börjar:

"OBDUCTIONSprotocoll

"År 1860 den 3 januari förrättades af undertecknad Provincial Läkare på anmodan af Konungens Höga Befallningshufvande¹² i Westernorrlands län, rättsmedicinsk besigtning och medici legal öppning å liket af Inhyssesmannen Pehr Zetterlund i Dahla by af Skogs församling. Förrättningen verkställdes i Skogs sockenstuga i närvaro af Expeditionsfogden J.M.Lené, fjärdingsman Erik Edström i Dahla, Hemmansägaren Ol. Magnus Månsson i Ro och studeranden Unaeus, som förde protokollet. Likets identitet intygades af närvarande personer."

Inget trevligt uppdrag för någon och troligen mest tungt för fjärdingsman Edström och bonden Månsson samt givetvis för Sara såvida hon var med. Det står nämligen att läsa under rubriken "Yttre besigtning" i här aktuellt protokoll att Pehrs kropp - som intill denna dag i 0-10 graders kyla förvarats hos Erik Ersson i Dahla - till vissa delar var pergamentartad och brunaktig, vilket enligt obducenten uppstått när liket legat för nära elden när det tinades upp i sockenstugan! (Nuvarande sockenstuga/församlingshem byggdes kring sekelskiftet 1900, så obduktionen gjordes i den gamla byggnaden).

Obducent var provinsialläkaren Carl Johan Hallström i Härnösand. Några dagar senare gör stadsläkaren A.A. Lenström i Härnösand samt apotekare J.U.Liedberg och farmaceuterna A.F.Oldberg och G.Malmström, alla vid apoteket Bävren i Härnösand, kemiska analyser av de prover som togs i Skog den 3 januari. Den 19 januari 1860 lämnas utlåtande som otvetydigt fastslår, **att Pehr Zetterlund dött av arsenikförgiftning.**

Obduktionsprotokollet i sin helhet är på tio kvartosidor (större än denna sida) och mycket detaljerat, men jag nöjer mig med att enbart vidareföra ovan infört och att konstatera, att även vid detta tillfälle sägs när det inledningsvis söks efter orsaken till missämjan mellan makarna Zetterlund att, citat: *"Hwärtill hon allmänt anses vara skulden."* Ingenting om att Pehr med sitt sätt att vara gentemot henne och barnen starkt bidrog till Saras levnadssituation.

Sara häktas

Expeditionsfogden/länsmannen, som också var allmän åklagare med rätt att på eget beslut häkta misstänkt, måste ha fått förhandsbesked om att Pehr Zetterlund dött av arsenikförgiftning, för den 19 januari - samma dag som utlåtandet är lämnat - är noterat i journalen för Härnösands länsfängelse¹³, att den häktade Sara Zetterlund dit ankommit att förvaras. Intressant kunna notera, att fakta stämmer med det som berättas i skogsbygden att Sara var fri i tre veckor innan hon fängslades. Efter att hon den 19 januari 1860 kom till länsfängelset kan man i journalen följa hur hon fraktas till och från rättegångarna och till sist enkel resa efter hästanspänd kärra med präst från Skogs församling och fångvaktare vid sin sida till avrättningsplatsen Kallbäcken i Hässjö. den 14 november 1860 tidigt om morgonen

Arsenik hittas

Ej känt när och till vem Sara berättat om att hon först gömde, som hon säger, pulvret bakom en panelbräda i förstugan för att sedan lägga det i ett par kuvert och kasta dessa i snön bakom stugan. De återfanns mycket riktigt där av tvenne förtroendemän, som kallade vittnen, förseglade kuverten och inlämnade dem på Nora länsmanskontor. Därifrån den 15 februari till berörda läkare och apoteket i Härnösand vilka efter analys, helt överensstämmande med utlåtandet av den 19 januari, den 24 februari insänder intyg till tingsrätten i Nora. Föredrogs vid tinget i Herrskog den 28 februari.

För att söka klarlägga hur Sara kan ha kommit över arsenikgiften var hyttmästaren Wanicke vid Sandö glasbruk kallad Han upplyste om att Sara en tid 1858 varit anställd och att arsenik som användes vid glasframställningen förvarades i ett låst skåp i materialboden. Utan att det sades underförstått att hon brutit upp skåpet ifråga. På det sagda replikerade Sara när hon efter vittnena fick tillfälle yttra sig, att giftet funnits i flera öppna lådor och tråg i materialboden. Hon upplyste också häradsrätten om att hon vid det av vittnet Bystedt nämnda tillfället före jul redan ångrat sitt brott, men sökt undertrycka känslan av sin förbrytelse. Till bilden hör också att hon vid tinget den 1 februari 1860, vars formella protokoll saknas i domboken då insänt till hovrätten i Stockholm, angav hon förre handlaren Anders Nordlund som delaktig i hennes brott. Nu den 28 februari 1860 anför hon *"emot handlaren Anders Nordlund påståendet han ock tillstyrkt henne att förkorta deras barns dagar de dem dock utan sådan åtgärd ej blifvit ingendera berett aflidit 9de dygnet sedan det blifvit framfött 10 veckor för tidigt och således icke varit fullt utvecklat."* Det sagda rörde sonen Erik August som föddes den 11 april 1859 och som enligt notering i husförhörslängden dog samma dag.

¹³ Landsarkivet, Härnösand. Fänglistor. Volym 13 över åren 1860-1862. Mikrokort S 18620. 1/20.

Sara Zetterlund döms till döden. Anders Nordlund frias

Den 12 mars 1860 faller Nora tingsrätt dom, som rubriken säger och som det ålåg tingsrätt när de fällde dödsdom, översände den protokoll och yttranden till Svea hovrätt i Stockholm i och för godkännande eller om så ändring. Den domde hade rätt överklaga tingsrätts dom till hovrätt och den rätten utslag till Kungl. Majt. Sara gjorde så i båda fallen eftersom hovrätten ej mildrade Nora tingsrätts dom. Den 14 maj fastslog hovrätten att hon utifrån utredning och egen bekännelse det vara rättvist ”*det Sara Zetterlund, hvilken för enfaldt hor gjort sig skyldig att böta åttio daler med fyratio riksdaler samt till kyrkan utgifwa två daler hwaraf, en riksdaler riksmünt, men det hon med förgift förgjort sin man är till lifsstraff förfallen skall, likmätigt Kongl. Förordningen angående sammanläggning af straff den 21 December 1857, å ena bot mista lifwet genom halshuggning.*”

Därtill skall av Sara Zetterlunds tillgångar, så långt de räcker, betalas kostnaden för obduktionen av Pehr Zetterlunds kropp och likaså betala de i målet hörda vittnena¹⁴ enligt av tingsrätten fastställt regelverk, men om brister i boet av allmänna medel betalas. **Vad gäller Anders Nordlund** ”*warder han från answar i målet frikänd.*” Han hade vid tinget den 1 februari ne-kat till anklagelsen om sexuellt umgänge med Sara och vid tinget den 28 i samma månad inte nåtts med kallelse till tinget eftersom han vistades på annan ort och enligt uppgift i protokollet inte väntat sig bli kallad! Tings- och hovrätten godtog hans påståenden. Jaja, jag är inte den att kvälja dom övergripande sett, men vem av de två skall man tro på? Var det manne så att Sara även i domstolarna hade allt emot sig?

Sara söker nåd. Nådeansökan avslås. Dödsdagen närmar sig

En dödsdömd hade rätt att söka ändring av domen. Tingsrätt ägde rätt utdöma dödsstraff som dock inte fick verkställas förrän domen underställts närmast högre rätt; i detta fall Svea hovrätt i Stockholm. Den domde ägde – om hovrätten konfirmerade (godkände) tingsrätts dom – att söka nåd av konungen; senare som idag hos Högsta domstolen i Stockholm. Regelverket föreskrev att den domde - som var i fängsligt förvar – ägde rätt få hjälp med upprättandet av - om så - sin nådeansökan; även benämnd böneskrift. Sara nyttjade den rättigheten. Hennes egenhändigt underskrivna nådeansökan -skrivnen med annan hand - av den 20 juni 1860 finns i original i Riksarkivet¹⁵ Stockholm och lyder:

”Stormäktigste Aller Nådigste Konung!

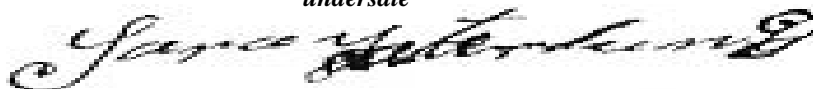
Gifvande vika för frestarens täta och mångfaldiga anfall, hvilka, när jag olyckligt nog ej förstod att bewäpna mig eller emottaga kraft deremot, på så sätt och der wapen och styrka allena var att finna, slutligen efter svåra strider besegrade mig, blef jag ett rof åt frestelsens snara med dess wådliga följder. Sålunda fången i denna snara upptäcktes jag ock snart: och blottställd för lagens kraf och hot är jag nu sist genom Eder Kongl. Majts och Rikets Höglofliga Svea HofRätts underdånigst bilagde Utslag, den 14 sistlidne Maji dömd till döden; men icke desto mindre och då dödsfruktan jagar min fattiga själ ned i förtwiflans djupa afgrund, hwarest jag äfven för en hel ewighet står blottställd för Guds, den högste domarens heliga nit och rättfärdiga vrede öfwer mina många otillgifna brott, som då icke kunna eller blifva eftergifna, wågar jag aller underdånigast bedja, att Eders Kongl. Majt allerNådigst täcktes af blott gunst och nåd förskona mig från dödsstraffet, på det jag under min återstående lefnad må kunna söka och undfä delaktighet af samma försoning och frid, som de, hwilkas brott äro förlätna och alla missgerningar bortglömda, ega, och således åtminstone efter tiden blifva lycklig och säll.

Med djupast undersätlig wördnad framhärdar

Stormäktigste Aller Nådigste Konung!

Westernorrlands Länshäkte
den 20 juni 1860.

*Eders Kongl Majts
undersäte”*

Av anteckning på böneskriften och i länsstyrelsens diarium framgår att den 4 juli sänder länsstyrelsen hennes böneskrift, som Kungl. Majt avvisar den 11 september. Beslutet går till länsstyrelsen i Härnösand och vidare därifrån till länsfängelset, i vilket Sara sedan den 19 januari är intagen. Hon får den 6 oktober besked om att hon inte kommer att undslippa bli halshuggen. Redan innan hon får det tunga beslutet uppläst för sig, har länsstyrelsen börjat agera för verkställandet av det oundvikliga som väntar henne och hennes medfånge, drängen Jonas Jonsson från Björna. Kanske en tröst för de livsdömda att de är två.

¹⁴ Vittnena var: Bonden Erik Ersson, Johan Ersson och Magdalena Ersdotter; alla i Dahla; Nämndeman Erik Edström och bonden Nils Dahlberg i likaså Dahla för tre mils resa och vistande vid domstolen under tre dagar för den förre samt två dagar för den sistnämnde. Kyrkvärden Jonas Edholm, bondesonen Anders Edholm och Jonas Bystedt i Yttered; pigan Lisa Jacobsdotter i Gallsätter; hyttmästaren Gustaf Wanicke samt smältarna Daniel Kristian Sandin och Daniel Sandin från Sandö glasbruk för två mils resa och två dagars vistelse å tingsorten.

¹⁵ Källa: Riksarkivet, Stockholm. Högste domstolen: Besvärtdiarium 1860. Nedre Justierevisionen. Utslagshandl. 11/9 1860.

Avrättningen förbereds och verkställs¹⁶

Landshövding Gynther skriver den 20 juli till kronofogde P.N.Fougt, bosatt på Nordviks gård i Nora, att han omgående skall meddela Sara Zetterlund, förre handlanden Nordlund och åklagaren Svea hovrätts dom av den 14 maj. I nästa brev med oläslig datering – möjligen kring den 1 oktober – skriver Gynther igen till Fougt utifrån Kungl. Majts avslag den 11 september på änkan Sara Zetterlunds och drängen Jon Jonsson nådeansökningar. Fougt får också order vidtala skarprättare och beordra fängspredikanten Olof Nordin att bereda fångarna för det som väntar dem och beordra densamme att rapportera direkt till landshövdingen när delinkventerna är kristligt förberedda för sin avrättning. Den 30 oktober anmäler Nordin att han anser de livsdömda så vara. Samma dag beslutar landshövdingen och hans bisittare

* att avrättningarna skall göras den 14 november kl 9 på morgonen på den närmast fängelset belägna avrättningsplatsen Kallbäcken,

* att förordna kronofogde Fougt att föra befälet på avrättningsplatsen,

* att från de närmaste byarna inkalla nödigt antal man till spetsgård omkring avrättningsplatsen vilken förut bör upphuggas från allmänna landsvägen och tjänligen berörande dödsdomarna vilka bifogas före delinkventernas ankomst till avrättningsplatsen derstädes af herr Kronofogden för den församlade menigheten uppläsas samt efter executionens fullbordande med intyg återställa de skriftliga dödsdomarna med rapport,

*att af dödsfångarna kommer Jon Jonsson att först utföras och efter lämpligt mellanrum Sara Zetterlund.

Den 14 november på morgonen vid Kallbäcken

Avrättningsplatsen är sedan några dagar avröjd från träd och buskar och ett trädgolv med stupstock är iordningställd liksom en risikoja för skarprättaren att vistas i innan och mellan sina göranden. De 200 männen med sina cirka fyra alnar (2,4 meter) långa och spetsiga störrar var komna. Klockan åtta infann sig kronofogden Fougt, expeditionsfogden och tillika länsmannen Lené, t.f. kronolänsman Sällholm och tvenne ej namngivna fjärdingsmän, varpå spetsgården genast uppställdes runt rättarplatsen varefter Fougt *”halvno läste upp dödsdomarna för den ganska talrikt församlade menigheten, varefter tillsades att ingen obehörig fick tränga sig igenom spetsgårdne, som icke heller fick upplösas förrän afrättningen försigått och grafven blifvit igenskottad.”* Här anført är taget ur den skriftliga rapport till landshövdingen Fougt gjorde hemma på Nordvik på baksidan av det till honom tidigare översända dokumentet med dödsdomarna. (Se fotnot 16 nedan rörande källa)

Sara går modig och tröstefull till stupstocken

Sedan tidigt på morgonen denna senhöstdag den 14 november 1860 är änkan Sara Zetterlund, 39 år, och drängen Jonas Jonsson, 25 år, med hästskjuts på väg från det 16 kilometer bort varande länsfängelset i Härnösand till nyssnämnda plats vid Kallbäcken på gränsen mellan Medelpad och Ångermanland i Hässjö socken. Jonas Jonsson åtföljd av en fångvaktare och fängelsepastorn, magister Olof Nordin kommer först och efter en timma, enligt ögonvittnet Nyberg, Sara Zetterlund som enligt kronofogde Fougts rapport medföljdes av prästen i hennes hemförsamling¹⁷.

”Klockan 9 framkom till platsen den lifdömde Jonas Jonsson från Björna och Kärrsjön åtföljd af fångpresten. Att döma af hans utseende måtte hans själs tillstånd varit mycket uppskakadt. Mera död än lefwande framleddes han till stupstocken och med ett enda hugg hade skarprättaren förwist honom från de lefwandes antal. En psalm affsjöngs under det den stympade kroppen nedlades i den bredvid belägna grafwen. Märkwärdigt war det att höra, huru medlidandet ibland den åskådande allmogen äfwen nu uttog sin rätt, ehuru föremålet war en lifdömd förbrytare. Många böner framstammades af de kringstående öfwer hans stympade lekamen. En qwarts timmes uppehåll war af wederbörande bestämdt emellan de båda afrättningarna. Under tiden hade man godt tillfälle taga i betraktande de för sorgespelet gjorda anordningarne. På den nya för ändamålet afröjda platsen war en granriskydda placerad för att tjena den 70-årige skarprättaren¹⁸ till tillflyktsort. Mittd i rundeln war offerbänken förlagd. Några bräder lagda öfwer afhuggna träd samt en ohyflad twärjelke med mera fyrkantig än rund fördjupning utgjorde hela anrättningen. Efter första afrättningen war nämnda hjelke nästan helt och hållet blodbestänkt, utan att det lyckades skarprättaren utplåna de dystra fläckarne der utur.

Därefter berättar skribenten det inledningsvis införda om Sara Zetterlunds sista stund på jorden. Ögonvittnet David Nyberg i nämnd artikel i Sundsvalls Tidning minns att *”hon var modigare än Jonas Jonsson och gick lugnt*

¹⁶ Kronofogden i södra Ångermanlands fögderis skrivelser 1860. Akt E:81, underakt nr 644 med flera närliggande aktstycken.

¹⁷ Enligt 1723-års kungliga förordning ålåg det prästerskapet i den socken brottet var begånget att i särskild ordning förbereda och åtfölja den dödsdömda till avrättningsplatsen och stupstocken. Den 12 oktober 1860 kom en ny resolution – undertecknad av Karl XV - varigenom församlingsprästerskapet i princip slapp detta säkert för de flesta tunga uppdraget. Det nya var att länsstyrelsen skulle förordna fängelsepräst att mot ekonomisk ersättning och kostnadstäckning bereda och åtfölja den dödsdömda. I Sara Zetterlunds fall torde fängelseprästen Olof Nordin samtidigt med Jonas Jonsson ha skött den kristliga så att säga förberedelsearbetet och då de två skulle avrättas samtidigt beordrades, kanske som närmast Härnösand boende, komminister Georg Lindberg i Skog, som ju därtill väl kände Sara, att åtfölja henne fram till spetsgården vid vilken – såvida den nya, fem veckor gamla bestämmelsen hunnit bli känd – Olof Nordin tog över och ledsagade henne fram till stupstocken.

¹⁸ Skarprättare hette Jacob Gyll från Umeå, född i Vasa, Finland 1791 Han hade redan på 1820-talet i Finland börjat sin verksamhet och ansågs vara mycket kunnig. Om än perifert i sak, ändock att notera som om inte annat kuriöst, att den i senare delen av 1900-talet och kring sekelskiftet 2000 verksamme industrimannen Sören Gyll i rakt nedstigande led härstammar från nämnde skarprättare.

mot döden. I det hon gick från fångskjutsen emot stupstocken sjöng hon med hög röst följande psalm: Mina kläder klädas av o.s.v. Hennes mod sjönk, så att rösten blev mer och mer darrande mot slutet av psalmen¹⁹. Innanför spetsgården skulle fångpredikanten knyta för ögonen på henne, men hon tog då fram ett kläde, som fick användas till detta. Prästen frågade henne om hon bävade mycket för döden, men hon svarade "Jesus är mitt liv och döden min vinning." Hon var en vacker kvinna och hennes hår var uppsatt som en krona så att halsen var fri. När nu kvinnan var nedlagd på stocken, sade hon: "Herre Jesus, anamma du min ande".

Skarprättaren befann sig i en risiko vid sidan av stupstocken. Där hade han en glugg, genom vilken han kunde se när hans tur blev. När han märkte att prästen nedlade henne på stocken, kom han smygande så tyst, och prästen han knappt resa sig förrän hugget ven. Den som skriver detta hade ej tänkt se själva hugget, men mina ögon var som fastlåsta vid den hemska åsynen.

Åter till berättelsen i Sundsvalls-Posten. Skribenten konstaterar: "Märkvärdigt visar det sig wid många tillfällen att qvinnan i de wigtigaste ögonblicken af sin lefnad visar större själsnärvaro än mannen i dylika ögonblick, såsom äfwen nu war förhållandet. Allt försigick i behörig ordning. Mästermannen utvecklade stor färdighet. Blott det kunde anmärkas, huruwida ej ett swart öfwerdrag warit på sin plats på stupstocken i synnerhet för att dölja det stelnade blodet efter första afrättningen för den andre delinqwenten.

Vid aktens slut rusade hela massan igenom spetsgården för att få se de i gropen²⁰ liggande lemningarna efter sina två medmänniskor. Gropen fylldes derefter med sand och ett högt staket visar för den förbiresande stället där afrättningarna egt rum.

Såsom exempel på huru widskepliga allmogen ännu är i wissa delar kan jag nämna, att en yngre qwinna som warit beswärad af fallandesot²¹, war närwarande blott och bart för att komma öfwer en qwantitet blod af den halsuggne Jon Jonsson, hwilket enligt hennes åsikt skulle wara ett universialt medel mot sjukdomen. Hennes begäran affslogs och detta med rätta.

Jag får nu avsluta mitt bref med den önskan, att vårt kära fäderneland, som uti andra afseenden följer med civilisationens framskridande, äfwen snart måtte mista ett så omoraliskt och barbariskt bestraffningssätt som detta. Skriften säger: "lif för lif", men ingestädes i den hel. skrift omtalas, att detta skall ske uppenbart efter en chawottering, som ofta är wärre än tio dödar. -n"

Efterskrift

Om denna Sara Zetterlunds giftmord, hennes man och barnen har det långt in i vår tid berättats om i Skog. Om henne inte med de bästa omdömen, om mannen intet och om barnen hur det gick med dem. Min förhoppning med denna uppsats - som i mycket visar på tidigare i vår tid inte känt om hur eländigt hon hade det - främst skall ge henne ett ljusare eftermäle. Inte att i sak förringa hennes förgiftning av sin man, utan förmer att något förstå hennes bakomliggande levnadsomständigheter. Därtill, att så långt sekretesslagen tillåter, berätta om att det gick bra för de två barn som så plötsligt blev både fader- och moderlösa. Först dock att för nu och framgent notera en traditionsbunden berättelse och en inte allmänt känd ögonvittnesbild av när skarprättaren Gyll besökte prästgården i Skog.

Berättelsen är att det var genom hennes hund som det indirekt blev känt att det funnits gift i Saras stuga. Hunden skall ha ätit något bakom stugan och blivit dålig och dött. Misstankarna mot Sara växte och vid sökning fann man degklumpar i snön bakom stugan. Inget sägs om detta i rättegångsprotokollen, men rätt att man fann gift under en buske bakom stugan utifrån Saras anvisning.

Ögonvittnesberättelsen är vidareförd till mig av min hustrus mor Anna Mellberg i Herrskog, född Wallin 1893, död 1979. Hennes mor, Barbara Christina, född 1848 hade ofta berättat om att när hon var 12 år gammal, var hon i prästgården i Skog en höstkväll 1860 när en hästskjuts stannade vid trappan och in kommer visade det sig bödeln, som var på hemväg till Umeå, och anmälde till prästen att Sara Zetterlund nu var död.

Hur gick det för barnen?

Två barn- hennes dotter Brita Cajsa, 15 år, född i Ullånger före äktenskapet och makarnas inom äktenskapet avlade och födde son Petrus, 8 år - fanns hemma hos Sara i stugan i Gallsäter när hon den 19 januari 1860 blev hämtad och fördd till fängelset i Härnösand. Därifrån kom hon aldrig hem. Av Skogs sockenstämmoprotokoll K1:2 framgår att den 29 januari konstaterade sockenstämman, att barnen ej längre hade något hem. Fastslogs att Brita Cajsa var så stor att hon kunde ta pigtjänst, vilket omgående löstes. Den 8-årige Petrus auktionerades ut; först mot 35 riksdaler riksgälds per år. Höll kort tid bara. Så höjdes priset till 50 riksdaler, sänktes till 48 varpå Petrus blev lilldräng först i Skog och rätt snart i Nora varpå han försvinner ur kyrkböckerna. Återfinns 1870 i Ytterlännes.

¹⁹ Enligt regelverket fick inte bilan falla förrän prästmannen var klar med sitt och psalmen var färdigsjungen.

²⁰ Att notera är att de båda avrättades kroppar lades i samma grav.

²¹ Fallandesot = epilepsi.

Dottern Brita Cajsa Zetterlund gifter sig

Den 30 oktober 1878 -34 år gammal – gifter Brita Cajsa sig med arbetaren Johan Ersson Nyhlén, född 31 augusti 1843 i Nordingrå. Makarna var bosatta i Frök och Myckelby i Styrnäs. Sju barn föddes i äktenskapet innan Brita Cajsa dör i lungsot i Myckelby den 24 november 1889, 45 år gammal. Barnen var:

Erik Johan	född i Styrnäs	13/1	1879. Gift 18/11 1939, död i Dal Ytterlännes 2/1 1962
Nils Oskar	född i Myckelby	24/10 1880, tvilling, död 1/12	1880
Hilma Carolina	född i Myckelby	24/10 1880, tvilling, död 16/12	1880
Johan August	född i Styrnäs	1/12	1881
Hilma Carolina	född i Styrnäs	12/11 1883, så kallad återdöpfung för förlorat barn. Ogift. Död i Ytterlännes	5/4 1969
Vigtor Albert	född i Styrnäs	13/1	1886
Hulda Johanna	född i Styrnäs	23/10 1888, död 3/1	1897

Familjen inte följd längre då perifert för berättelsen Den läsare som är intresserad kan börja med Styrnäs församlings husförhörslängd (församlingsbok) A 1:7, mikrokort 61974, 2/6, sida 45 och gå såväl framåt som bakåt i tiden.

Sonen Petrus (Per) Zetterlund gifter sig också

Det gör han i Gnarp i Hälsingland 14 april 1884. Hustruns namn var Erika Kristina Nordlander, född i Östra Grängsjö, Gnarp 1853. Petrus står som torpare i Östra Grängsjö där hustrun den 26 juli 1884 föder deras dotter **Marta Olivia Zetterlund**. Medan de var gifta föder hustrun med annan än maken som fader den 17/2 1888 i Gnarp sonen Magnus Rickard. Makarna flyttar ifrån varandra. Hon föder 1896 i Gnarp o.ä. dottern Klara Katharina Eriksson och 1898 o.ä. sonen Karl Johan Eriksson. Petrus dotter Marta Olivia hade följaktligen minst 3 halvsyskon (kan möjligen haft fler, då ej gått längre än till 1898).

1884-07-26-780 Märta Olivia Zetterlund gifte sig 24 september 1910 med cykelreparatören Oskar Albert Eriksson, född i Sundsvall 17 september 1884 och död därstädes 17 maj 1949. Märta Olivia dör i Sundsvall 13 december 1953. Makarna syns ha varit barnlösa.

Petrus (Per) bodde 1900 i Bodacke, Liden som arbetare och brunnsgrävare. Dömdes 20 december 1905 av Indals tingsrätt till straffarbete i sex månader för misshandel. Flyttar 1910 till Byn i Indal där han avlider den 1 augusti 1924, 73 år gammal